

ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆՈՒՄ

ՇԱՏԱԽԻ ՇԱԼԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ,

Ե. Լալայեանի

Վասպուրականում բաւական տարածուած է շալագործութիւնը, ոչ միայն գիւղերում, այլ և Վան քաղաքում կան բաւականաչափ շալագործներ, սակայն շալագործութիւնն ամենից աւելի տարածուած և մանաւանդ կատարելագործուած է Շատախ գաւառի Թաղ գիւղում, և այս այն պատճառով, որ այս գիւղը չափազանց ժայռոտ և վարելահողից զուրկ լինելով՝ չի կարողանում ոչ երկրագործութեամբ և ոչ էլ խաշնարածութեամբ պահել իւր բնակիչներին, կամայ ակամայ պիտի զարգանար մի արհեստ և որովհետև մօտակայ Նորդուզ գաւառի սքանչելի արօտատեղիները մեծ զարկ են տալիս խաշնարածութեան, հետևապէս և՛ այս գիւղացիները մեծ յարմարութիւն ունին հեշտութեամբ ձեռք բերել մեծ քանակութեամբ բուրդ, որից շալ գործել և ծախել ոչ միայն Նորդուզի, այլ և ամբողջ Վասպուրականի բնակիչներին վրայ:

Հետևեալ աւանդութիւնը բնորոշում է այս գիւղի տեղագրութիւնը:

Մոքս գիւղից մի հայ մարդ պսակուելիս չէ կամեցել որ իւր կինը, սովորութեան համեմատ, առաջին գիշերը պատկանի գիւղի կալուածատէր քիւրդ բէկին, ուստի խնդրել, աղաչել է, որ բէկը գոնէ չգայ իրենց տուն՝ քանի որ հիւրերը չեն ցրուել և երբ ցրուին, ինքը նշան կըտայ՝ ճրագը հանգցնելով: Բէկը զիջել է և խոստացել համբերել: Գիշերը այս երիտասարդը իւր ջորիների ոտներին պայտեր է խփել, հակառակ կողմը դարձնելով, որպէսզի սրանց հետքից կարելի չլինի ենթադրել, թէ այս տնից հեռացել են, այլ ընդհակառակը եկել են դէպի այս տունը, յետոյ իւր թանգագին իրերը բարձել է ջորիներին ու ճրագը վառ թողնելով՝ իւր նորահարսի հետ փախել, եկել Շատախի հագարացի բէկի մօտ: Այստեղ պատմելով իւր փախստեան պատճառը՝ խնդրել է թոյլ տալ իրեն մերձակայ ժայռերի մէջ բնակու-

թիւն հաստատել, որպէսզի, եթէ Մոքսի բէկը հետապնդի՝ կարողանայ պաշտպանուել: Հագարացի բէկը թոյլ է տուել, և սա դառել է այս գիւղի հիմնադիրը:

Այստեղ Քիւրիկ և Դիւլուական լեռները միմեանց հանդէպ ցցուելով կազմում են մի փոքրիկ ձորակ, որի մէջ միանում են Տիգրիս և Սիւտըկնայ գետերը: Քիւրիկ լեռը միանգամայն ապառաժ է, ուղղահայեաց, իսկ Դիւլականը տերրասներով իջնում է: Այս տերրասներից առաջինի վրայ կառուցուած է եղել մի ամրոց, իսկ երկրորդի վրայ հին Շատախ գիւղը, ուր այժմ գտնւում է Հեշատ, 6 տնից բաղկացած գիւղը: Այժմեան Թաղ գիւղի տները գլխաւորապէս գետեղուած են Քիւրիկ լեռան լանջին, մինը միւսի վրայ, մինի կողքը միւսի համար բակ և ճանապարհ ծառայեցնելով: Դիւլական լեռան ստորոտում կայ մի փոքրիկ, հարթ տարածութիւն, ուր այժմ կառուցուած է ոստիկանատունը, սրանից փոքր ինչ բարձր տարածւում է մի շատ հին գերեզմանատուն, ուր աւանդաբար ցոյց է տրւում նաև Չար Յուլիանոսի, թերևս սրա մի զօրավարի, գերեզմանը: Դիւլի մէջ կայ չորս փոքրիկ, հասարակ եկեղեցիներ, որոնց շուրջը կան բաւական ընդարձակ գերեզմանատներ: Տիգրիս և Սիւտիկնայ գետերի եզրերին տնկուած են ուռենիներ և բարդիներ, որոնք շատ գեղեցիկ տեսք են ընծայում գիւղին:

Յաճախ Քիւրիկ լեռան զագաթից ձեան հիւսերը ներքև են գլորւում, մեծ փռաս պատճառելով գիւղին: Բնակիչները բոլորն էլ հայեր են, մօտ 250 տուն: Ամբողջ գիւղը հազիւ 100 օրավար հող ունենայ, ուստի և հազիւ մի քսան տուն պարապում են երկրագործութեամբ: Շրջակայքում կան լաւ արօտատեղիներ, այնպէս որ մի ժամանակ այստեղ շատերը պարապելիս են եղել խաշնարածութեամբ, այժմ անապահովութեան պատճառով շատերը ծախել են իրենց հօտերը: Կան մի քանի փոքրիկ այգիներ, ուր աճում են խնձորի, տանձի, ծիրանի և ընկոյզի ծառեր: Պարտէզներում մշակում են բաւական մեծ քանակութեամբ ձմերուկ և վարունգ:

Բնակիչներից մօտ 140 տուն պարապում են շալագործութեամբ, 50 տուն խանութպանութեամբ, 20 տուն երկրագործութեամբ և 40 տուն էլ շրջիկ մանրավաճառներ են: Մեղուապահութիւնը բաւական տարածուած է, ամենաքիչը 40 տուն կունենան մեղուներ, միայն պահում են հին սիստեմով, այժմ միայն մի փեթակ դրուած է Դատանի ձևով:

Միայն հինգ տարի առաջ սայլի ճանապարհ շինուեց այս գիւղից մինչև Վան քաղաքը:

Գիւղը մտաւորապէս բաւական բարձր է, այժմ ունի թէ օրիորդաց և թէ տղայոց մի մի ուսումնարան, և գրեթէ բոլոր տղամարդիկ գրագէտ են. նոյն իսկ այստեղի երիտասարդութիւնը «Տիգրիս» անունով մի խմորատիպ շաքաթաթերթ է հրատարակում:

Գիւղի տնտեսական դրութիւնը ընդհանրապէս վատ չէ, որովհետեւ բնակիչները շատ աշխատասէր են և սրանց գործած շաւերը մինչև վերջին ժամանակներս շատ լաւ ծախւում են:

Ծերունիների ասելով կտաւ և շալուարի շալ գործելը շատ հին ժամանակից ի վեր սովորական է եղել. միայն մօտ 60 տարի առաջ Ջարօի Մուխսի Խլօն, Բնոշ Վարդիկը, և Տէր Պետրոսի լաճ Տէր Մկրտիչը հնարել են մեծ շալ և «ապա» գործելը, որ այժմ ընդհանրացած է գիւղում, և այնքան էլ դժուարին արհեստ չէ, մի տարի աշակերտութիւն անելով կատարելապէս սովորում են:

Շալագործութեան ազդեցութիւնը կայանում է նրանում, որ թէ տղամարդիկ և թէ կանայք շատ լաւ են հագնւում, միայն շալ գործողները հորի խոնաւութեան պատճառով տանջւում են յօդացաւից, իսկ գունաւոր շալ գործողներն աչքացաւ են ստանում:

Շալերը գործում են 54 սանտիմետր լայնութեան և 12 մետր երկարութեան, նրանից կարում են տղամարդկանց անդրավարտիկ, կանանց շրջագգեստ և հոգեկորականների համար ֆարաջա: Ո՛չ միայն Վասպուրականի, այլ և Տաճկաստանի և Ռուսաստանի հայ քահանաներից ու վարդապետներից շատ շատերը իրենց ֆարաջաներն այս կտորից են կարում: Բաւական գեղեցիկ տեսք ունին և դիմացկուն են:

Բացի շալից գործում են նաև «ապա»—վերարկուի համար կտոր: Շալի թոփը թաղ գիւղում վաճառւում է 70 դուրուշից մինչև մի ոսկի (5 ր. 60 կ.—8 ր. 60 կ.), վանում 80 դ. մինչև 115 դուրուշ (6 ր. 40—9 ր. 20 կ.) էջմիածնում 12—15 ր. Թիֆլիսում 15—18 րուբլի: Ռուսաստան անցկացնելիս մի թոփի համար մաքս են վճարում 90 կոպէկ: Թաղում հաւանականօրէն տարեկան 6—7000 թոփ շալ են գործում:

Բ Ո Ւ Ր Դ Լ Ո Ւ Ա Լ.

Սովորաբար բուրդը լուանում են տղամարդիկ, առաւելապէս գետում: Մեծ ոչխարինը երկու մաս անելով, իսկ փոքրինը ամբողջովին թրչում են ջրի մէջ, դնում մի սալքարի վրայ և տիփոցով տփում, ծեծում, այնքան որ բուրդը սպիտակւում է: Տփոցը 70 սանտիմետր երկարութեան և մօտ 19 սանտիմետր լայնութեան, և 5 ս. հաստութեան մի փայտ է, մի ծայրը, կոթը

կլորացրած, որ յարմար լինի բռնելու: Երբ տփելուց բուրդը սպիտակում է՝ ձգում են ջրի մէջ և շերտերը բաց անում, որպէս զի լաւ մաքրուի: Ապա ձգում են թոկի վրայ և չամ փռում քարերի վրայ, որ չորանայ:

Այսպէս են լուանում ոչխարի բուրդը, իսկ այծի կեաժը նախապէս ձգում են ջրի մէջ և կոխկռտում, հանում ճմլում և ապա տփում: Առնուազը վեց անգամ թրջում, մրզում և տփում են: Ամառը կէս, իսկ ձմեռը երկու օրուայ ընթացքում է չորանում, թէ բուրդը և թէ կէաժը:

Ք Ր Ք Ր Ե Լ.

Թէ բուրդը և թէ կէաժը լուանալուց և չորացնելուց յետոյ ձեռքով քրքրում են: Այս աշխատանքը սովորաբար կատարում են կանայք: Նստում են ծալապատիկ, բուրդը կամ կէաժը դնում իրենց ձախ կողմը, ձախ ձեռքով բռնում դրա ծայրից, իսկ աջով շարունակ քաշում բուրդը և ձգում իրենց առջև: Երբ մօտաւորապէս մի կէս ֆնդաչափ քրքրած են լինում, բոլորը վերցնում են, թեթևակի ոլորում, $1\frac{1}{2}$ —1 մետրաչափ երկարութեան և ապա կծկում իրար վրայ փաթաթում: Այս փաթոյթը կոչւում է քեօլա: Օրական մի կին կամ տղամարդ կարող է մի հոխայից մինչև երեք հոխա (3 ֆունտից-9 ֆ.) բուրդ քրքրել: Հոխա ու կէսը քրքրում են մի ղուրուշի (8 կ.), ուրեմն օրական մի կին այս գործով կարող է վաստակել միմիայն 8—16 կոպէկ:

Կ Զ Ե Լ (ԳԶԵԼ).

Բուրդ կամ կէաժ քրքրելուց յետոյ գզում են սանդերքի վրայ բացառապէս կանայք: Սանդերքը ընկոյզի մի տախտակ է 60 սանտիմետր երկարութեան, 30 սանտիմետր լայնութեան և 3 սանտիմետր հաստութեան. սրա ըստ լայնութեան ծայրերից մինը ուղիղ է, միւսը կիսաբոլոր, և վերջանում է մի կլոր մասով, որ յատկապէս բռնելու համար է շինուած և կոչւում է պոչ: Տախտակի ըստ լայնութեան ուղիղ ծայրի մօտ երկու շարքով խփուած են քառասնական երկաթէ ձողեր՝ 20 սանտիմետր բարձրութեան: Սրանք կոչւում են մատեր: Մատերը միմեանցից կէս սանտիմետր, իսկ մատերի շարքերը $1\frac{1}{2}$ սանտիմետր հեռու են լինում: Մատերի ծայրերը սրած են լինում, այնպէս որ կարող են ծակել, ուստի և չգործածած միջոցին սրանց շարքերի մէջ անց են կացնում մի ձող, որ երկու կողմում թեք ունենալով յանկում է մատների ծայրերի վրայ և ծածկում նրանց: Այս ձողը

կոչւում է սանդերքի բերան կամ դավշահ, որ քրդերէն դարձեալ նշանակում է սանդերքի բերան (դաւ=բերան, շահ=սանդերք): Սանդերքի գործածութիւնը կատարւում է այսպէս. նստում են ծալապատիկ, մի քար դնում ձախ ոտի մօտ, սանդերքի մատների մասը տնկում այս քարի վրայ, ծունկը դնում սանդերքի պոչի վրայ, որով և անշարժ պահում են նրան: Ապա վերցնում են քէօլանը, երկու ձեռքով բռնում ծայրերից, անցկացնում սանդերքի մատների վրայ և երկու կողմից էլ քաշում. ամեն մի ձեռքում մնում է մի կտոր բուրդ, որ կոչւում է ըուտ: Այս բռնը միմեանց վրայ են դնում, ծայրերից բռնում, կրկին մատների վրայ անցկացնում և կրկին քաշում: Այսպէս կրկնելով 3-4 ան-

Բուրդ գզել

գամ, դնում են մի կողմ, ապա երեքական բուռ վերցնելով թեթեակի ոլորում են միմեանց վրայ, այնպէս որ ստացւում է գլանաձև 5-10 սանտիմետր տրամագծով և կէս մետր երկարութեան կանձ:

Այս կանձերը կրկին անգամ միևնոյն ձևով գզում են և աւելի փոքր կանձեր շինում: Այս երկրորդ անգամ գզելը կոչւում է ըստկել (մաքրել):

Մի կին օրական կարող է գզել 3-5 նուկի*), նուկին 15 փարայով (3 կ.). ուրեմն կարող է վաստակել միայն 9-15 կոպէկ:

*) Նուկին հուսար է կէս օխի կամ 641 կրամի և կամ 3 ֆունտի:

Ն Ե Ր Կ Ե Ն.

Բուրդը և կեաժը ներկում են թէ տղամարդիկ և թէ կանայք «դլուզ» կոչուած կարասի մէջ, որ $1\frac{1}{2}$ մետր խորութիւն և մօտ 20 սանտիմետր տրամագիծ է ունենում և թաղում է թոնրի կողքին այնպէս, որ վերջինիս տաքութիւնը թափանցի սրան: Ոմանք՝ չեն թաղում այս կարասը, այլ ներկելիս դնում են մարմանդ թոնրի վրայ: Ոմանք էլ այս կարասի փոխարէն գործ են ածում պղնձէ կաթսայ:

Նախ և առաջ պատրաստում են մի շիջուկ, որի մէջ, որոշ բաներ աւելացնելով ներկում են կանաչ, կապոյտ և մանիշակագոյն: Երկու նուկի մանրած բորակը (potacium) իւր ծաւալի հինգ չափ ջրով եռացնում են մի կաթսայի մէջ և ապա մի նուկի կիր աւելացնում, խառնում: Ապա հաւի մի փետուր են ձգում այս բաղադրութեան մէջ և նայում, եթէ ձեռք տալիս թեպուրն անմիջապէս չթափուի, կիրը աւելացնում են, իսկ եթէ թափուում է՝ վերցնում են կաթսան կրակից և թողնում հովանալու: Երբ մրուրը նստում է տակը, զգուշութեամբ ջուրը լցնում են դլուզի մէջ և 3—4 օր թողնում: Յետոյ մի կտաւի քսակի մէջ ածում են 50 դրամ լեղակ և քցում դլուզի մէջ: Երբ քսակը, որ ընկղմուած է լինում դլուզի յատակը, 10—15 օրից յետոյ բարձրանում է երեսը՝ համարում են ներկը պատրաստի, «հասած»:

Կապոյտ գոյնի ներկելիս սպիտակ կանձերը ձգում են վերոյիշեալ բաղադրութեան մէջ և 10—12 ժամ թողնում, ապա հանում, լուանում և չորացնում:

Բաց կապոյտ կամ երկնագոյն ներկելիս կանձերը դլուզի մէջ թողնում են միայն $1\frac{1}{2}$ —1 ժամ, մութ կապոյտ ներկելիս՝ 2—3 ժամ, մութ կապոյտ (լաճվարդ) 8—12 ժամ:

Դեղնագոյն ներկելիս ամեն մի նուկի կանձի համար 20 դրամ (կամ երկու ձուի քաշ) շիբ լցնում են եռացող ջրի մէջ, կանձերը ձգում մէջը և թողնում 10—15 րոպէ եռալու, ապա հանում են, սառ ջրով լուանում և ձգում մի ուրիշ եռացող ջրի մէջ, աւելացնելով իւրաքանչիւր նուկի կանձի համար 50 դրամ գեառանկ կոչուած չորացրած բոյսը: Սա առաւելապէս բուսնում է Սպակերտի և Խիզանի կողմերում և չորացրած բերում այստեղ: Սրա նուկին Շաաախում արժէ 7—10 դուրուշ (56—80 կ.): Այս գեառանկի ջրի մէջ կանձերը թողնում են եռ գալու 15—30 րոպէ: Ապա հանում են, սառը ջրով լուանում և չորացնում:

Կլանաչ գոյն ներկելիս՝ նախ ներկում են դեղնագոյն և ապա ձգում դլուզի մէջ, թողնելով 1—2 ժամ, նայած թէ ինչ մթու-

թեան երկն են կամենում տալ: Սա ևս սառը ջրով լուանում են և ապա չորացնում:

Այս գոյների են մնում երբ հանում են կանձերը, լուանում և չորացնում, իսկ եթէ կամենում են սեւագոյն դարձնել, ամեն մի նուկի կանձի համար վերցնում են 40 դրամ կանաչ արջասպ (զաճ, sulfate de fer), ձգում ջրով լի մի կաթսայի մէջ, եռացնում և վերոյիշեալ սրճագոյն կանձերը ձգում սրա մէջ, 1—1½ ժամ եռացնում, հանում, լուանում և չորացնում: Այսպիսով ստացւում է սև գոյն:

Կարմիր ներկելու համար կանձերը նախ շալում են, այսինքն մի կէս ժամ ձգում են հոացող ջրի մէջ, ամէն մի նուկի կանձի համար 20 դրամ շիպ աւելացնելով: Կանձերը հանելիս չեն լուանում, այլ ուղղակի չորացնում են: Ապա ամէն մի նուկի կանձի համար վերցնում են 20 դրամ յորդան կարմիր (կրմըզ) 40 դրամ թորթիկ (սպիտակ կամ կարմիր գինու մրուր), նախ առանձին առանձին և ապա միասին աղում են, յետոյ տաք ջրով շաղախում և ածում եռացող ջրի մէջ. այս բաղադրութեան մէջ ձգում են շալած կանձերը ու թողնում եռալու 10—12 ժամ: Այս ջրից մի կաթիլ առնում են եղունգի վրայ և դիտում, եթէ ներկի մասերն այլևս նկատելի չեն, ուրեմն ներկն ամբողջովին քաշուել է կանձերի մէջ՝ վերջիններս հանում են, լուանում և չորացնում: Այսպիսով ստացւում է կարմիր գոյն:

Այս կարմրագոյն կանձերը ձգում են վերև նկարագրուած դրուզի բաղադրութեան մէջ, ուր 2-3 ժամ մնալով դառնում են մանիշակագոյն:

Զիթապտղի գոյնի ներկելու համար ընկուզենու թարմ տերևները ածում են եռացրած ջրի մէջ, մի քիչ արջասպի (զաճի) ջուր աւելացնում և սպիտակ կանձերը ձգում սրա մէջ: Կէս ժամ եռացնելուց յետոյ հանում են, լուանում և չորացնում:

Սև ներկելու համար ամեն մի նուկի կանձի համար 2 նուկի ընկուզենու արմատի կեղև մանր բրդում են և լցնում սառն ջրի մէջ ու այսպէս թողնում 2-3 օր. ապա եռացնում են ու կանձերը լցնում են մէջը: Երբ ½-1 ժամ են եռացնում, ստացւում է բաց շականակագոյն (դաւա թիւհի), իսկ երբ 2 ժամ՝ բաց սրճագոյն (բաց դայֆայի):

Սպիտակ ներկելու միջոցներ չգիտեն, ընտրում են սպիտակ գոյնի բուրդը:

Թ Ե Լ Մ Ա Ն Ե Լ

Կանձերը ներկելուց յետոյ կրկին պզում են, իստկում են ապա թել մանում: Թելը մանում են բացառապէս կանայք և աղջիկներ՝ իլիկով: Իլիկը բաղկացած է պոչից և գլխից. պոչը 20—25 սանտիմետր երկարութեան կոնաձև մի ձող է, որի ամենահաստ ծայրը $1-1\frac{1}{2}$ սանտիմետր տրամագիծ է ունենում: Գլուխը 2-3 սանտիմետր տրամագծով և $1-1\frac{1}{2}$ սանտիմետր հաստութեան մի փայտէ շրջանակ է, որ ամրացուած է պոչի հաստ ծայրին, որի մէջ ցցած է լինում երկաթէ մի կարթ, որ ծներտ է կոչւում:

Թել մանելիս նախ մի փայտէ ուրիշ շրջանակ, վերոյիշեալ «գլխի» մեծութեան, անց են կացնում պոչի ներքին ծայրին,

Թել մանել

որպէսզի իլիկը դեռ քանի ծածկուած չէ թելով, ծանր լինի, հեշտութեամբ վայր իջնի. երբ բաւականաչափ թել փաթաթած են լինում, այս գլուխը հանում են:

Մանողը մի կանձ բռնում է ձախ ձեռին, սրանից մի բարակ թել քաշում, անցկացնում իլիկի ծներտի մէջ և ամրացնում, ապա աջ ձեռքով բռնում է իլիկը, դնում աջ ազդրի վրայ և դէպի վեր ուղրում—«կան տալիս»-իլիկը օդի մէջ սկսում է պտոյտ դալ, «ֆուռալ». այս ժամանակ ձախ ձեռքով հետզհետէ բանում է

կանձը, իսկ աջ ձեռքով կոկում, որ ոլորուելով թել գոյանայ. երբ 2-3 մետրաչափ թել մանուկելուց յետ իլիկը դադարում է ոլորուելուց, աջ ձեռքով բռնում են թելը և փաթաթում ձախ ձեռի ցուցամատի և բութ մատի վրայ: Երբ ամբողջ թելը այսպէս փաթաթած են լինում մատներին, թելի ծայրը հանում են ծներտից, աջ ձեռքով բռնում են իլիկի պոչից, և բռի մէջ շարժելով պտրտացնում (ֆռտացնում), միաժամանակ քակելով ձախ ձեռի մատների վրայ փաթաթած թելը, որ փաթաթւում է իլիկի վրայ: Երբ ամբողջ թելը փաթաթւում է իլիկի վրայ, թելի ծայրը կրկին անց են կացնում ծներտի մէջ և կրկին «կան տալիս», ազդրի վրայ ոլորում, ու նոյն կերպ փաթաթում իլիկի վրայ: Յաճախ կանայք կանգնում են կտուրների ծայրերին, որպէսզի իլիկը կտուրից ներքև իջնի և երկար պտտուի:

Մի կին օրական կարող է մանել մի կանձ բուրդ, որի համար առ առաւելը կարող է ստանալ 20 փարա (4 կոպէկ):

Յաճախ կանձերը փաթաթում են «առնոսէկ» կոչուած գործիքի վրայ, որ շինւում է համանուն ծառի ճիւղից: 40—50 սանտիմետր երկարութեան ճիւղը մէջտեղից ճղում են, ապա մի ծայրը կռացնելով ամրացնում են միւս ծայրի հետ, այսպիսով առաջանում է մի ձուլած քացուածք, ուր անց են կացնում ձախ ձեռի չորս մատը, իսկ վերին մասում փաթաթում կանձը: Կայ նաև երկաթից շինած առնոսէկ, որի ծայրից կախուած են մի քանի «փերդ», փռւլ, որպէսզի շարժելիս ձայն հանեն:

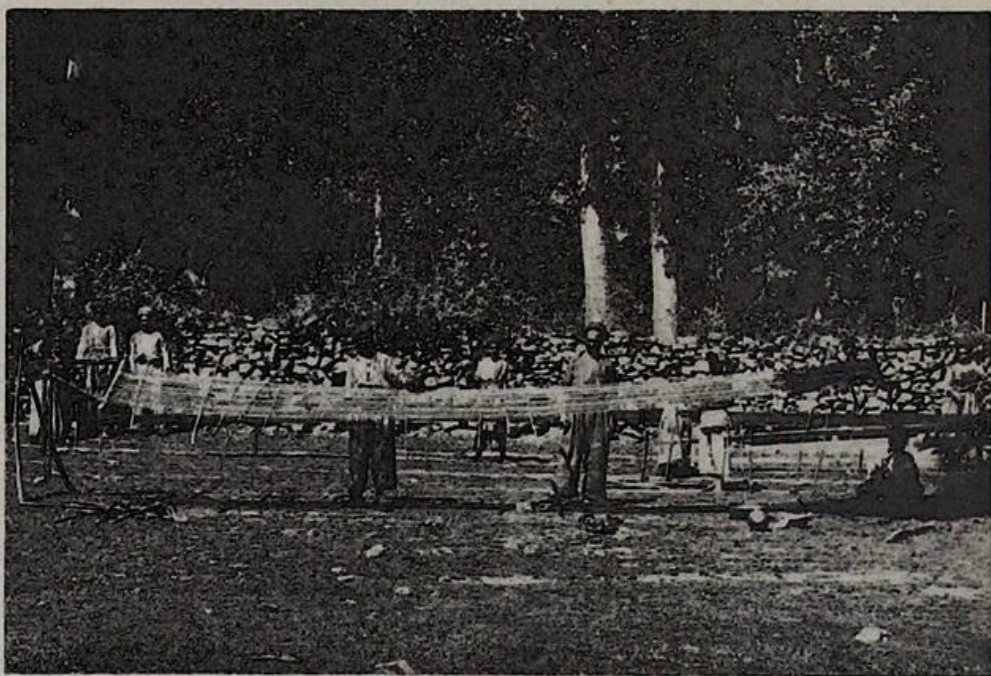
Խ Ի Ն Ե Լ

Խինում են բացառապէս տղամարդիկ: Սովորաբար դաշտի կամ մի ընդարձակ բակի մէջ տնկում են մի մետր երկարութեան և 2—3 սանտիմետր տրամագծով ծառի ճիւղեր, որոնք ստէց են կոչւում: Նախ տնկում են վեց ստէց, միմեանցից 20-ական սանտիմետր հեռու. սրանցից առաջինը կոչւում է պատրըսզլուխ: Վերջին ստէցից մի մետր հեռու խւփում են երկու ստէց, նոյն ուղղութեան, միայն միմեանցից 30 սանտիմետր հեռու, և յապ 1,30 մետրաչափ հեռու դարձեալ երկու ստէց, միևնոյն ուղղութեան, միայն միմեանցից նոյն, 30 սանտիմետր հեռաւորութեան: Այս վերջինիս նման զոյգ ստէցներ, միևնոյն հեռաւորութեամբ խփում են փոքր շալերի համար 4—5, իսկ մեծ շալերի համար 7—8: Վերջին ստէցը կոչւում է օղզլուխ: Խինելիս գործ են ածում ճաղ:

Ճաղը 30 սանտիմետր երկարութեան մի ճիւղ է, մի ծայրին՝ հինգ սանտիմետր բարձրից՝ նոյնչափ երկարութեան մի ձող

խրած, այնպէս որ յառաջանում է եռանկիւնաձև բացուածք, որ նաղտուն է կոչւում: Ծիւղի միւս ծայրին ամրացրած է մի կլոր, 8 սանտիմետր երկարութեան փայտ, որ նաղզլոխ է կոչւում, և սրա ծայրին մի մեխ է խփած, որ նաղի բլւնո (բւնո) է կոչւում:

Խինելիս ձախ ձեռքում բռնում են թել փաթաթած իլիկը, աջ ձեռքում ճաղը, իլիկի թելը անց են կացնում նախ ճաղի բւնոյի վրայ և ապա ճաղտունը և սկսում անցկացնել ստէցների վրայ այսպէս. օղզլուխից դէպի պատրասզլուխ գնալիս իւրաքանչիւր զոյգ ստէցի աջակողմեանի վրայ, իսկ յետ դառնալիս ձախակողմեանի վրայ, այնպէս որ թելերը միմեանց կողքի դարսըւելով կազմում են հիւսուածք: Մի անգամ մի ծայրից մինչև միւս

Խինել

ծայր գնալ և վերադառնալը, ուրեմն մի զոյգ թել անցկացնելը, կոչւում է մի օղ. չորս այսպիսի օղը կոչւում է մի խամար. տասը խամարը՝ մէկ չլա: Փոքր շալը բաղկացած է լինում 4—10 չլայից, իսկ մեծը՝ 14—20 չլայից. երբ բոլոր թելերը փաթաթում են ստէցների վրայ, թելի ծայրը բերում ստէցների մէջ տեղում բաց են թողնում և ոչ կապում: Ապա իւրաքանչիւր ստէցի թելերի հիւսուածքի միջով մի թել են անցկացնում և հանգոյց քրցում, որպէսզի «ջրելու» ժամանակ հեշտութեամբ կարողանան նոյն այդ բացուածքի միջով ջրաց-ստէց անցկացնել:

Շալուարի համար շալ գործելիս երբեմն զանազան գոյնի թելեր են անցկացնում այս ստեղծների վրայ:

Ջ Ր Ե Լ

Ջրում են սովորաբար տղամարդիկ: Խինածը նախ թաթախում են ջրալի շրեշտի մէջ, ապա երկու ծայրին անց են կացնում ջրաց-գլուխ կոչուած հաստ ձողեր և սրանց ծայրերից թուկ անցկացնելով կապում երկու ծառի կամ իրի միջև: Յետոյ խինածի հիւսուածքների միջով, որ կապուած են լինում թելով, անց են կացնում ջրաց-ստեղծներ, որ փոքր ինչ կոկած երկար ճիւղեր են լինում: Ապա կտրում են կապուած թելերը և հիւսուածքը ձեռքով տարածում ջրաց-ստեղծների վրայ. այս գործողութիւնը կոչւում է խատխատել (հատհատել=միմեանցից անջատել, որովհետև շրեշի ազդեցութեամբ կպած են լինում): Ապա վերցնում են աւզիրը, որ սև-խոտ կոչուած արմատներից պատրաստուած մի խողանակ է, և քսում պատրաստից դէպի օդ գլուխը, նախ առաջին և ապա երկրորդ երեսից, որպէսզի թէ թելերը միմեանցից անջատուին և թէ շրեշի ազդեցութեամբ յղկուին, որ սանդրի մէջ չբզկտուին: Յետոյ ստեղծները յառաջ ու յետ շարժելով հանում են, միայն չորս հաւասար մասերից, ստեղծների մօտով հիւսուածքների միջով թել են անցկացնում և կապում:

Ա Ս Պ Ա Ն Ե Լ

Սովորաբար «ասպ անում» են տղամարդիկ: Այս գործողութեան համար գործածւում են հետևեալ գործիքները.

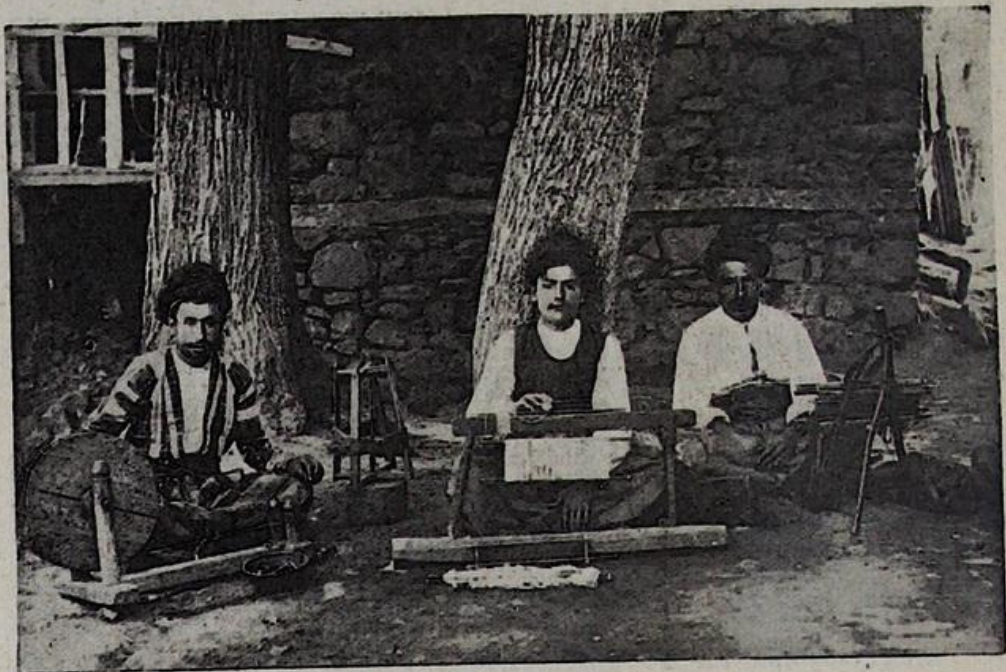
1. Ասպ. 1—1½ մետր երկարութեան և մօտ 10 սանտիմետր հաստութեան մի տախտակի ծայրերին, որ ասպուտ տախտ է կոչւում, խփում են 40 սանտիմետր բարձրութեան մի մի ձող, որ ուղք են կոչւում: Այս ուղքերի վերին ծայրերում կան մի մի բացուածք, ուր յանկում է 10—12 սանտիմետր լայնութեան և մօտ 0,70—1 մետր երկարութեան մի տախտակ, որ ասպի թուր է կոչւում:

Ծիւ. 1½—1 մետր երկարութեան վարդենու ճիւղ է, որի երկու ծայրերին առ ի շեղ քարթած է, որպէսզի յարմար լինի թել կապել: Սրա աջ ծայրի քարթուածի վրայ կապում են երկտակ մի թել, որ ճիւղի 1½ երկարութեան է լինում և կոչւում է ծամ:

Մէարոք. Սա մօտ 20 սանտիմետր երկարութեան և 3 սանտիմետր լայնութեան տախտակ է, որի մէջ տեղը ասպի թրի լայնութեան համեմատ ծակուած է, և մի ծայրը քարթած:

Կարիճի փայտ և Կարիճ: Առաջինը մօտ 15—20 սանտիմետր երկարութեան և $1\frac{1}{2}$ —1 սանտիմետր տրամագծով ծառի մի ճիւղ է, կեղևը հանած, որի վրայ թել են փաթաթում այսպէս. նախ թելը կապում են մի ծայրին, մի քանի անգամ փաթաթում, տանում միւս ծայրը՝ այստեղ էլ մի քանի անգամ փաթաթում և ապա այսպէս՝ այս ու այն ծայրը տանելով շարունակ փաթաթում: Այս փաթաթուած թելը կոչւում է կարիճ:

Ասպ առնելու գործողութիւնը կատարւում է այսպէս. Ասպի թրի ծայրերին մի մի թել են կապում այնպէս, որ կարելի լինի թրի վրայով առաջ ու յետ տանել: Յետոյ ճիւղ դնում են թրի վրայ և ծայրերը անցկացնում այս կապերի մէջ: Ասպի թրի ձախ ծայրը ասպի ոտից բարձրացնում են և մէաքոքը անցկաց-

Մասրա լցնել եւ ասպ անել

նում ասպ-թրի մէջ, և կրկին թուրը դնում իւր տեղը. ճրւի ծամը անց են կացնում մէաքոքի վերի ծայրի քարթուածի վրայով, տանում ասպ-թուրի ձախ ծայրի քարթուածի միջով քաշ անում և ծայրին մի քար կապում, որպէսզի այս ծամը լարուած մնայ և կարելի լինի բարձրացնել-իջեցնել: Այս ծամի վրայ է հիւսւում ասպը: Կարիճի թելի ծայրը կապում են թրի աջ կողմը, ծամի վրայ, յետոյ կարիճը թրից փոքր ինչ ցածացնում են և ձախ ձեռի բոյթ ու ճկոյթ մատերը ձգում կարիճի թելի վրայ, յետոյ կարիճը բարձրացնում, անցնակացնում թրի վրայով, իջեցնում

ներքե, անցկացնում ճկոյթ ու բոյթ մատների վերայ առնուած թելի միջով և բարձրացնում մինչև թուրը, որի վրայ հանգոյց է ընկնում. ապա կարիճը անց են կացնում ծամի տակով ու քաշում, որով մի նոր հանգուստ գոյանում է ծամի վրայ. ապա կարիճը կրկին իջեցնում են, ձախ ձեռի ճկոյթ և բոյթ մատներով կրկին բռնում թիւը, նորից բարձրացնում, թրի վրայով անցկացնում, տակից բերելով բոյթ և ճկոյթ մատների վրայ ընկած թելի միջով անցկացնում ու քաշում, որպէսզի ճիւղի վրայ հանգուստ ընկնի. ապա կրկին կարիճը ծամի տակով անց են կացնում և քաշում, որով մի հանգուստ էլ ծամի վրայ է ընկնում: Այսպէս շարունակում են, մինչև 36—40 թել անց են կացնում թրի վրայ և այս ժամանակ վեց հանգուստ են ձգում, անցկացնելով կարիճը ծամի տակով, ապա նորից նոյն կերպ շարունակում են գործել. թելերը չհամարելու համար ճիւղի վրայ չորս հաւասար տեղեր նշաններ են անում, որպէսզի այդ տեղերը հասած միջոցին, 36—40 թել արդէն քցած են լինում, այլևս առանց համարելու վեցական հանգուստ ձգեն: Սրանցից իւրաքանչիւրը կոչւում է ոռւպա: Չորս հատ այսպիսի ճիւղ գործելուց յետո՝ միմեանց հետ միացնում են այսպէս. Մի ճիւղ կապում են թրի վրայ, ծամը ձգում, յետոյ արդէն գործած մի ասպը ծամ դնում թրի տակը ու ձախ ծայրը մտցնում թրի վրայի կապի մէջ: Ապա ձախ ձեռի ճկոյթ և մատնամատը անց են կացնում նոյն ճիւղի աջ կողմի առաջին ամբողջ ոռւպի մէջ, յետոյ այս ոռւպի առաջին կրկնակ թելը վերցնում, անց են կացնում ցուցամատի և միջամատի վրայ, աջ ձեռով իջեցնում կարիճը, սրա թելը անցկացնում նոյն ցուցամատի և միջամատի վրայ, բարձրացնում, անցկացնում թրի միւս կողմը և սրա տակից անցկացնելով՝ անցնում ցուցամատով և միջամատով բռնած թելի միջով, ու բարձրացնում վերև, ուր ծամի վրայ հանգուստ է գոյանում: Ապա կարիճը անց են կացնում ծամի տակով, քաշում, այսպիսով մի հանգուստ էլ է գոյանում. ապա կրկին ցուցամատը և միջամատը կոխում են ոռւպի երկրորդ թելի մէջ, կարիճը ցածրացնում, թելն առնում այս յիշած մատների վրայ, կրկին բարձրացնում, անցկացնում թրի վրայով և այս մատերի թելի միջով բարձրացնում, որպէսզի ծամի վրայ հանգուստ ընկնի. ապա նորից կարիճը անց են կացնում ծամի տակով, քաշում են, և ծամի վրայ հանգուստ ձգում. իւրաքանչիւր ոռւպան միացնելուց յետ վեց հատ հանգուստ են ձգում, ինչպէս որ դեռ չմիացրած միջոցին ձգած են լինում: Երբ աւարտում են, լաւ հանգուստ են ձգում,

բարձրացնում թրի ձախ ծայրը և հանում ճիւղ, ծափ ծայրը ամրացնում ճիւղի վրայ:

Ա Ս Պ Ք Ա Շ Ե Լ

Ասպ քաշելիս գործադրում են նաև սանտր և սանտրքեշիկ:

Սանտրը 4 սանտիմետր երկարութեան, բարակ, հարթ հաւասար շիմշիւրի մօտ 100 ձողեր են, երկու ծայրերն էլ ամրացրած կրկնակ ձողերի մէջ և կաշէ թելով կապած, միմեանցից միայն մի թելի հաստութեան չափ հեռու:

Սանդրքեշիկը մի փայտէ ձող է, մի ծայրին մի քէարթ աւրած:

Երբ չորս հատ կրկնակի ճիւղեր պատրաստած են լինում, ասպ են քաշում: Չորս ճիւղ դնում են միմեանց կողքի այնպէս, որ ամեն մի ուսպա իրեն համապատասխանող ուսպայի հանդէպ կանգնի. յետոյ ներքեից սկսելով առաջին և վերջին ուսպաների մօտից իւրաքանչիւր երկու ճիւղ միմեանց հետ կապում են այնքան հեռաւորութեամբ, որ այս կապի մէջ երկու մատ հեշտութեամբ կարողանան մտցնել: Յետոյ վերեւից սկսելով նոյն ուսպաներից մի ուրիշ թելով կապում են, և այս, առաջին և վերջին ուսպաների թելերը մի ուրիշ հաստ թելով միացնում են, այս վերջինս կոչւում է ճնճղկայ թել: Յետոյ ասպի թուրը վերցնում են և ճնճղկայ թելը ձգում ասպի ոտներին, որով ճիւղերը կախւում են ասպի տախտից: Ապա ջրածը բերում, դնում են սրա մօտ, երկու հոգի նստում են ասպի երկու կողքը, միմեանց հանդէպ. մինը երկու մատով վերցնում է նախ առաջին ճիւղի ներքին մասի թելը և կոխում նոյն ճիւղի վերին մասի թելի մէջ, այս միջոցին երկրորդ մարդը, կտրելով ջրածի պատրուսգլխի առաջին թելը, անց է կացնում արդէն դէպի իրեն մեկնած այդ երկու մատերի մէջ, որը բռնում է և 15 սանտիմետր երկարութեան քաշում ու բաց թողնում. ապա այս կերպ վեցնում են չորրորդ ճիւղի ներքին թելը, անցկացնում նոյն ճիւղի վերին թելի մէջ, առնում ջրածի թելը, յետոյ վերցնում են երկրորդ ճիւղի թելը և վերջը՝ երրորդինը: Այսպէս երբ վերջացնում են մի ուսպան, ջրածի թելերը, որ արդէն անցկացրուած են լինում և կոչւում են դայնալ, երկու մասի բաժանելով միմեանց հետ թեթեակի հանգուստում են: Երբ չորս ուսպան էլ անց են կացնում, սանտրը դնում են երկրորդ և երրորդ ճիւղերի միջև, առաջին մարդը սանդրքեշիկը մտցնում է սանրի առաջին բացուածքի մէջ, իսկ երկրորդ մարդը անց է կացնում սանդրքեշիկի քէարթի վրայ դայնի երկու

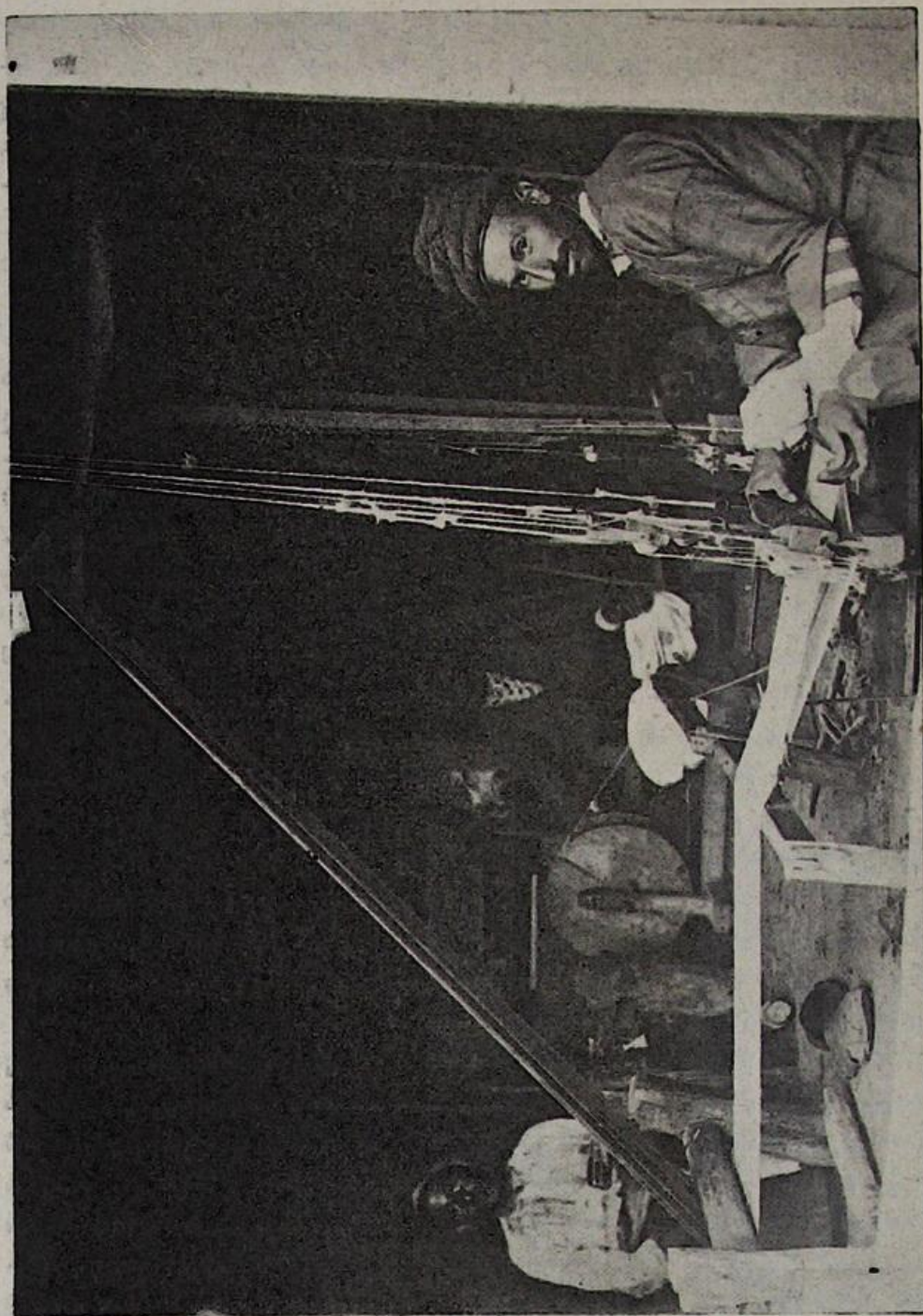
Թեև, առաջին մարդը քաշում է սանդղեքշիկը, որով այս երկու դայնի թեւը անցնում է սանրի մէջ. յետոյ սանդղեքշիկը անց են կացնում սանրի երկրորդ բացուածքի մէջ և քաշում երեքական թեւ և այսպէս շարունակ, վերջին անգամ կրկին երկու թեւ են անցկացնում: Ապա ամեն մի ուղղայի դայնի թեւերը երկու երեք մասերի բաժանելով թեթևակի կապում են և սանրը դարձնում առաջին ճիւղի վրայ, տանում հորի վրայ քաշելու:

Խ Ո Ր

Սա 75 սանտիմետր երկարութեան, $1\frac{1}{2}$ մետր լայնութեան և $1\frac{1}{2}$ մետր խորութեան մի հոր է, որ շատ անգամ փոքր ինչ հռանկիւնաձև է լինում: Սրա յատակին դրւում են երկու տախտակ; որ ոտի ներքանի մեծութեան կամ փոքր ինչ աւելի մեծ են լինում և կոչւում են ոտաց տախտակ: Իւրաքանչիւր ոտաց տախտակի չորս ծայրի մօտ էլ կայ մի մի ծակ, այս ծակերից յետինների մէջ անց են կացնում մի բարակ թուկ, 60 սանտիմետր երկարութեան, որ ձգում են հորի յետևի մասում, մօտ 10 սանտիմետր զետնից բարձր ցցած փայտէ ցցին: Այս թուկը կոչւում է ոտաց տախտակի թել. նոյն տախտակի առջևի երկու ծակերից անց են կացնում մի ուրիշ բարակ թուկ, մօտ 1,20 մետր երկարութեան, որը ձգում են փաշաւա կոչուած փայտի մէջ տեղի քարտած տեղում, այս թուկը կոչւում է փաշաւի թել: Փաշաւան 20 սանտիմետր երկարութեան և մօտ 3 սանտիմետր լայնութեան մի փայտ է, որի երկու ծայրերին կան երեքական քեարթ, մէջտեղումն էլ հակադիր կողմից մի ուրիշ քեարթ, որից անց են կացնում փաշաւի թելը:

Հորի չորս անկիւնների մօտ խփում են մի մի փայտէ ցից, զետնից մօտ 30 սանտիմետր բարձրութեան. սրանցից յետին երկուսը կոչւում են սլլմոլ ցցեր, սրանց յետի կողքերից մի մի մեծ քեարթ է արած, ուր անց են կացնում սլլմոլ կակաչը, առջևի երկու ցցի ծայրերին արած են փոսիկներ, ուր նստեցնում են մաւարաի ծայրերը: Այս ցցերը կոչւում են մաւարի ցից. մաւարի ցցերից մօտ մի մետր հեռու, միմեանցից փոքր ինչ աւելի մօտ քան մաւարի ցցերը, խփուած են զետնին երկու ցից՝ զետնից մօտ 15 սանտիմետր բարձրութեան, որ կոչւում են մաւախի ցից: Սրանց առջևի կողմից արուած են միմի մեծ քեարտ, որի մէջ անց են կացնում մաւախի կակաչները (ծայրերը):

Սլլմին մօտ մի մետր երկարութեան և 10—12 սանտիմետր լայնութեան քառանկիւնի մի փայտ է, ընկուզենու կամ այլ

Դրոշմի խոշ

ծառից: Սրա երկու ծայրը կտրած է, մօտ 10 սանտիմետր երկարութեամբ և 5 սանտիմետր տրամագծով, որ կոչուում է սըլմու կակաչ: Այս կակաչներն մտնում են սլմու ցցի քեառթի մէջ: Սըլմու մի երեսը, մօտ 50 սանտիմետր երկարութեան, 2 սանտիմետր լայնութեան և 7 սանտ. խորութեան փորուած է, և կոչուում է սըլմու փորուածք կամ նետ-տուն: Սլմու աջ կա-

կաշի մօտ էլ չորս կողմից ծակուած է, այս ծակերը կոչւում են սլմու աչք, մի ամուր, կլոր փայտ, որ մանիշկ է կոչւում, անց կացնելով աչքերի մէջ, ոլորում են և այսպիսով սըլմին պտտացնում:

Մաւարի ցցերի փոսիկների վրայ յանկում է մաւարան, որ մի մետր երկարութեան և 10 սանտիմետր լայնութեան, 5 սանտ. հաստութեան փայտ է, ուռնուց կամ բարդուց, սրա մէջտեղից մի բարակ թուղ կախում է մի փոքր քար: Մաւախի ցցերի քնարթիւրի մէջ մտցնում են մաւախը, որ մօտ 72 սանտիմետր երկարութեան և 8 սանտիմետր տրամագծով մի կլոր փայտ է, երկու ծայրերը աւելի բարակացած և կլորացրած. սրանք կոչւում են կակաչ: Հորի վերև, պատի վրայ խփուած է մի փայտէ ցից, որ կոչւում է քնամկի կող, սրանից մի մետր դէպի ձախ դարձեալ խփուած մի ուրիշ ցից, որ կոչւում է ըռնցից (բռն ցից):

Հորի վերև 3—4 մետր, կամ տան խառութի բաձրութեան վրայ, պատին, խփուած է երկու ցից և սրա վրայ յարմարացրած մի մաւախ, որ կոչւում է սարի մաւախ: Այս սարի մաւախի վրայ անց է կացրած մի երկար թուղ, որի մի ծայրը կոչւում է ըռնցից, իսկ միւսը ջրացից:

Սարի մաւախից մի մետրաչափ դէպի առաջ, հորի ուղիղ մէջտեղի վրայ, առաստաղից կախուած են երկու կրկնակի թելեր, սրանցից առաջին զոյգը կոչւում է ասպի թել, որոնց ծայրերին անցնկացրած միմի ճախարակ, որ կոչւում են ճնճղուկ: Սրանք կարելի է բարձրացնել, կամ ցածրացնել հաւու ոտ կոչուած ոսկորի շնորհիւ՝ որ կապուած է ճախարակը գրկող կաշու միջով անցնող թուղի ծայրին, որը ամրացնում են նոյն թուղի վրայ. երկրորդ կրկնակի թելը կոչւում է դլֆի թել և սրանցից կախուած է դլֆէն:

Դլֆէն բաղկացած է երկու փայտերից, որոնցից մինը կոչւում է ներքեւակ, միւսը վերեւակ: Երկուսն էլ միմեանց հաւասար երկարութեան են լինում, մօտ 50—60 սանտիմետր: Ներքեւակը մօտ 15 սանտիմետր լայնութեան է լինում, և 10 սանտիմետր հաստութեան, սրա վերևակն էլ նոյն հաստութեան է, միայն աւելի լայն, և վերի մասը սապատած, որպէսզի հեշտութեամբ կարելի լինի սապատի երկու կողմերից բռնել: Այս երկու փայտերի միջև ձգւում է մի փոսիկ, որ կոչւում է դլֆի գէտ, իսկ ծայրերին կան միմի ծակ, ըլլճմի ծակ, որոնց միջով անց են կացնում մի մի ձողիկ, որը կոչւում է ըլլճմա. երկու ներքին և վերին ակերի միջև, դլֆի գէտի մէջ անց են կացնում սանրը և երկու կողմից թելով կապում:

այս թելերը կոչւում են լրդկամ (սանձ), վերին ակի բլճմաների աչքերի մօտ կան նաև միմի ծակ, որտեղից կապում են դժֆի այն թելերը, որոնք կախուած են առաստաղից: Այս ծակերի մօտից կապուած են մի մի թել, որ կոչւում են սանրի լակոտ, որոնք անցնում են սանրի ծայրերից և նրանց ամրացնում դժֆի վերի գետի մէջ: Մի խորի տազգեհանը շինում են 1—2 ոսկիով (9—18 ռ.):

Մաքիւքը պատրաստում են գոմշի եղջիւրից: Սա լինում է մօտ 25 սանտիմետր երկարութեան, և 8 սանտիմետր թանձրութեան. երկու կողմից հետզհետէ բարականում է և վերջանում սուր ծայրերով, որոնք պատւում են երկաթով: Այս եղջիւրի մէջ տեղում մօտ 10—15 սանտիմետր երկարութեան և 5 սանտիմետր լայնութեան բացուացք են բաց անում, որ կոչւում է իլիկտուն. սրա մի կողմում մի քեարթ են անում, և վերեից առիշեղ ծակում, հանդիպակաց կողմն էլ մի փոսիկ են անում: Իլիկ կոչուած երկաթի ձողի վրայ անց են կացնում թել փաթաթած մասրան *), իլիկը մտցնում մաքիւքի իլիկտունը, ծայրը կոխում փոսիկի մէջ, միւս ծայրը յանկում քեարթի մէջ և առիշեղ ծակից մի բևեռ անցկացնելով արգիւում, որ իլիկը դուրս գայ, ապա իլիկտան կողքին արած ծակից, որ թելի աչք է կոչւում, անց են կացնում մասրաի թելի ծայրը: Որպէսզի մաքիւքը ծանր լինի, մի քանի տեղ ծակում են և արճիճ լցնում:

ՆԱԶԻԻՔ ԱՆԵԼ

Մանած թելը իլիկի վրայից փաթաթում են նազիւքի վրայ: Նազիւքը մի փոքր տախտակ կամ կոճղ է, որի վրայ ամրացրած է մօտ կէս մետր բարձրութեան մի ձող. սրա վերևի և ներքևի ծայրերին անց են կացրած մի մի հատ, միմեանց խաչաձև կըտրող երկական ձող, որ հեշտութեամբ կարող են պտոյտ գալ: Վերևի և ներքևի այս խաչաձև ձողիկների ծայրերը միացած են միմեանց հետ մի մի ձողով, որ թե և կոչւում:

Իլիկի թելը կապում են նազիւքի մէկ թելի վրայ, ձախ ձեռքում բռնում իլիկը, աջ ձեռքի մատով դարձնում նազիւքը, որով թելը փաթաթւում է նազիւքի վրայ: Նազիւքի վրայ փաթաթուած մի, երկու կամ երեք իլիկի թելը կոչւում է կաժ:

*) Մասրան ընկուզենու մի բարակ ճիւղ է, մօտաւորապէս 10—15 սանտիմետր երկարութեան, և մէջը ծակ:

ՄԱՍՐԱ ԼՅՆԵԼ

Եթէ շալի համար է կաժը՝ թրջում են, իսկ եթէ ասպի համար է՝ չոր չոր ձգում նազիւքի վրայ: Կաժի ծայրը բռնում են ճախարակի իլիկի վրայ անցկացրած մասրի վրայ և ճախարակը մանելով՝ թելը փաթաթում վերան, յետոյ այս մասրան անց են կացնում մքիւքի իլիկի վրայ և թելի ծայրը հանելով մքիւքի ծակից՝ (աչքից) գործում:

ՋՐԱԾԸ ՔԱՇԵԼ ԽՈՐ.

Ասպի թելերը անց են կացնում ճնճղըկների վրայ, հանգուտած դայնաները անց են կացնում սըլմունետի վրայ, նետը մտցնում են սըլմի նետ-տունը, երեք փայտէ բեռներով ամրացնում, ջրածը անցկացնում մալախի տակից և կապում սարի մալախի շերտից և ծայրը տալիս մի աշակերտի և կամ կապում են մի քարից, որ կոչւում է աշկերտքար. ապա ջրածի կապուածը սկսում են տարածել մալախի վրայ. այս գործողութիւնը կոչւում է խատխատել: Մալախի վրայ պարզելուց յետոյ այս հիւսուածքը առաջ ու յետ են ձգում, մինչև որ նա պարզւում է նաև սարի մալախի վրայ, այս վերջին գործողութիւնը կոչւում է ուլոր խանել: Նորից մալախի մօտ 4—5-ական թել առնելով տանում մալախի աջ կողմը միմեանց կից դնում են, որպէսզի թելերը միմեանց հետ չխառնուին, այս գործողութիւնը կոչւում է խատխատել:

Ապա աշկերտքարը հանում են, կամ աշակերտի ձեռքից առնում են խորի շրիտը, անցկացնում քամկի կողից և կապում բռնէցըցից: Վարպետը նստում է հորիմօտ, ոտները կախում հորի մէջ, սըլմին դնում իւր գիրկը, սըլմու աջ կողմը մի ծակից անցկացրած կրկնակի թելը, որ 15 սանտիմետր երկարութիւն ունի և կոչւում է սըլմու թել, առնում է աջ ձեռի ցուցամատի և միջամատի մէջ, ապա առաջի դայնէն մըտցնում է այս երկու մատների մէջ, քաշում և այսպիսով այս առաջին դայնէն առնում է նոյն երկու մատների վրայ, և նորից երկրորդ դայնան առնում այս մատների մէջ, այսպէս շարունակ շալի բերանը քաշելով՝ վերջին դայնի միջից անց է կացնում սըլմու ձախ կողմն անց կացրած թելը ու հանգուտում: Ապա ջրածը ասպի մէջ տեղից բաժանում է երկու մասի և ջրածը բարձրացնելով մալախէն անց է կացնում իւր ցցերի վրայ այնպէս, որ մալախի մէջտեղից կախուած քարի թելը գայ ջրածի երկու բաժանուած տեղը:

Ապա մանիշկը անցկացնելով սըլմի աչքի մէջ, պտտեցնում է այնքան, որ ջրածը ձգւում է՝ «կը կքի»։ Ապա աջ փաշաւի փայտն անց է կացնում յետևի ասպի վարի թելերի մէջ, իսկ ձախ փաշաւի փայտը առջևի ասպի վարի թելերի մէջ։ Վարպետը իւր ձախ ոտը դնելով ոտաց տախտակի վրայ՝ սխմում է, որով առջևի ասպերը վայր են իջնում, յետևի ասպերը բարձրանում, այսպիսով ջրածի մէջ բացուածք է գոյանում։ Բարձրացրած ասպը յառաջ է քշում և աջ ոտը դնելով ոտաց տախտակի վրայ սեղմում է, որով յետևի ասպը վայր է իջնում և առաջի ասպը բարձրանում, որով և ջրածի մէջ բացուածք է գոյանում, այս ասպն էլ յառաջ են քշում մինչև միւս ասպը։ Սանրը ասպից 8 սանտիմետր հեռու է մնում։ Ապա սանրը մտցնում է դըֆայի մէջ և ծայրերը լրիկամ կոչուած թելերով կապում, և բըլըճմանիւրը անցկացնում ծակերի մէջ։

Վերցնում են մըքիւքը, թելն արդէն փաթաթած, աջ ոտը խփում են, ջրածը բացւում է, այս բացուածքի միջով անց են կացնում մաքիւքը, ապա ձախ ոտը խփում և դըֆէն առաջ բաշելով խփում, որ այս թելը ամրանայ։ Այս միջոցին ջրածը կրկին բացւում է, մաքիւքը կրկին անց են կացնում, աջ ոտը կրկին խփում, դըֆէն խփում և այսպէս շարունակ։ Երբ այսպիսով մի ձեռնափ գործում են, այս գործուածքի վրայ անց են կացնում մըթիթը, որպէսզի շալի թելերը ձգուելով սանրի ատամները չկոտորին։

Մըթիթը մօտ 20 սանտիմետր երկարութեան և 3 սանտիմետր լայնութեան մի հասարակ փայտ է, որի մէջը մի սանտիմետր խորութեամբ փորուած է։ Սրա մի ծայրին կապուած է մի թել, իսկ միւս ծայրին՝ խփուած է 3 հատ երկաթէ թելեր։ Մի նոյնչափ երկարութեան ձող էլ, մի ծայրին 3 երկաթէ թելեր են խփած, իսկ միւս ծայրին մի քանի (սովորաբար 3) քարդ արած։ Այս երկու փայտերի ծայրերը ամրացնում են շալի ծայրերին, և ապա միւս ծայրերը միմեանց մօտ բերելով թելը ձգում են մի քեարդի մէջ։ Որպէսզի ջրածի թելերը կտրուելիս հեշտ լինի որոշել, թէ որն է և որ թելի հետ պիտի կապել՝ անց են կացնում ծոց-ստէցներ։ Աջ ոտը սեղմում են, մի ստէց անց կացնում ջրածի մէջ և տանում մինչև մաֆարի փայտը, յետոյ ձախ ոտն են սեղմում և երկրորդ ստէցն անցկացնելով տանում նրա մօտ։ Մաւարից կապուած մաւարի քարը առաջին ստէցի տակից և երկրորդի վրայից անցկացնելով՝ բաշ են անում հորի մէջ, որ ստէցները առաջ չգան։

Շ Ա Լ Կ Ո Ր Ծ Կ Լ Խ Ե Լ

Երբ շալը գործելիս աւարտելու են լինում՝ ջրածի օղակուխ ծայրը, որ կապուած է լինում խորի շերտին, քանդում են, իւրաքանչիւր դահնան երկու մասի բաժանելով իւրաքանչիւրը առնում են ցուցամատի ու միջամատի վրայ, անցկացնում իրեն, դահնի, վրայ և այսպիսով օղակ կաղմելով ձգում ճկոյթ և մատանիմատի վրայ. երբ այսպէս բոլոր դահնաները օղակ են ձգում, մատերից հանում են այս օղակները և անցկացնում մի փայտէ ձողի վրայ, որ «կործ զլոխ» է կոչւում: Ապա այս օղակները լաւ պարզում են ձողի վրայ, յետոյ ձողի երկու ծայրից ձգում նոխ չուանը (կրկնակ թոկ), որի միւս կրկնակի ծայրից ամրացնում են խորի շերտը, որ անցնելով սարի մալախի և քամկի կողի վրայով կապուած է բռնէցիցից: Այս անում են, որպէսզի ջրածի այս ծայրը ևս գործուի, մինչդեռ առաջ այս ծայրը հաւաքուած էր և հարկաւոր էր պարզել:

Շ Ա Լ Կ Տ Ր Ե Լ

Երբ շալն ամբողջովին գործում են և փնում է միայն 15 սանտիմետրաչափ առանց գործելու, հանում են դըֆէն սանրի վրայից, սանրը և ասպը յետ քշում, որ կպչի գործուածքի գործողխին և սկսում են շալի թելերը միառմի կտրել, և հանգուստել սանրի առջև, որպէսզի սանրը դուրս չգայ: Այսպէս ամբողջը կըտրելուց յետոյ, շալը փաթաթում են, և վերցնում լուանալու և կոճ տալու համար*), իսկ ասպը և սանդը դէպի ձգած հանգուստներն են քաշում, ջրածի փնացած օղակները կտրում, ու ասպը հանում են ներքևից փաշաւաններից և վերևից ճնճղուկներից և տանում անց կացնում երեք ոտ կոչւած փայտի վրայ, պատրուսելու համար:

ՊԱՏՐՈՒՄԵԼ

Վերցնում են ասպը և սանրը միասին, որոնց մէջ փնացած է գործուած շալի դայնէն, և սանրը յենելով երեք ոտ**) գործիքի երկու ոտի վրայ՝ ասպի ճնճղկի թելերը միմեանց հետ կապում են և անց կացնում երեք ոտի գլխից: Ասպի սանրի կողմի գոյգ ճիւղերը վայր են իջեցնում, միւս գոյգը վեր բարձրացնում,

*) Շալի սըլմի կողմի ծայրը կոչւում է առջի բերան, իսկ վերջի կտրուածքը՝ վերջի բերան:

**) Սա մօտ կէս մետրաչափ երեք ճիւղերից բաղկացած փայտ է:

որպէսզի գործուածքը բացուի: Ասպի վարի փաշաւի թելերից անց են կացնում երեք ոտի երրորդ ոտից կապուած թելը և տանում նոյն երեք ոտի առաջին ոտին ամուր կապում, որպէսզի ասպը «կըքի»,—ամրանայ երեք ոտի վրայ: Ապա վերցնում են ջրածի պատըրսգլուխը, և նրա թելիւրի օղակները առնում են ձախ ձեռի ցուցամատի և միջամատի մէջ, այնպէս որ ջրածի թելերը մատների միջև ընկնում են խաչաձև: Ապա աջ ձեռով սկսում են մէկ, մէկ առնել իւրաքանչիւր օղը (երկու թելը), կտրել վերի թելը, հանգուստել ասպի դայնայի վերին թելի հետ, իսկ միւս, վարի թելը, հանգուստել նոյն դայնայի վարի թելի հետ: Հանգուստելուց յետոյ, հանգուստը մատների մէջ ոլորելով յըղկում են, որպէսզի յետոյ ասպի և սանրի միջով հեշտութեամբ անցնի: Երբ դայնի մի որևէ թելը կտրուած է լինում, նրա համապատասխանող ջրածի թելը բաց են թողնում, որպէսզի յետոյ՝ խորի մէջ իւր ասպի և սանրի մէջ քաշեն: Երբ բոլոր թելերը այսպէս հանգուստւում կամ պատրուսւում են դայնաների թելերի հետ, երեքոտի վարի երեք թելը քանդում են, ասպը և սանրը վերցնում երեքոտի վրայից և զգուշութեամբ դայնաներից քաշում են այնպէս՝ որ նոր հանգուստած թելերն անցնեն ասպի և սանրի միջով, 5 սանտիմետր երկարութեամբ: Ապա քաշում են խորի վրայ:

Մեծ շալի և ապի պատրուսն էլ միևնոյն ձևով են անում:

Շ Ա Լ Կ Ո Տ Ր Ե Լ

Շալը գործել վերջացնելուց յետ ձգում են գետնին, մի ծայրից լէնքսին ծալում, ծալած մասը դնում կզակի տակ՝ կզակով բռնում և երկու ձեռքով շալը սեղմելով կըծքին՝ ծալուած մասը կոտրում և կզակի տակից ծայրը հանելով՝ կէս մետրաչափ ծալում ու կրկին սրա ծայրը դնում կզակի տակ, ֆնացածը նոյն ձևով ծալում ու կոտրում: Երբ ամբողջն այսպէս ծալում են, ամբողջը նորից վայր են ձգում, արդէն լանքսին ծալուած երկու ծայրերից վերցնում, անում են երկու տակ, երկու տակն անում չորս տակ և այսպէս շարունակ մինչև ստացւում է $1\frac{1}{2}$ մետրաչափ մի փաթոյթ. ապա տանում դնում են մի քարի տակ, որ կոտրանն առնի, 10—15 բոպէից յետոյ վերցնում են այսպիսի երկու շալ, միասին դնում ջրի մէջ և թողնում 8—10 ժամ. ապա տանում գետեզր, դնում մի սալի վրայ և տփոցով տփում, նորից ջրի մէջ թռչում, նորից տփում, յետոյ բաց են անում ամբողջ փաթոյթը և գետի մէջ մի լաւ ցայում, ապա լանքսին ծալած անում են

երկու տակ, ապա չորս տակ, ութ տակ ելն. յետոյ բերում են տուն: Այստեղ մի մաքուր տեղ բաց հնանում փաթոյթը, առաջի ծայրը դնում մի տախտակի վրայ, շալի միւս մասը ձգում իրենց ոտի տակ, ու ձգելով փաթաթում տախտակի վրայ մինչև շալի կէսը, ապա այս փաթաթած մասը դնում են վայր, շալի միւս ծայրը վերցնում, փաթաթում մի ուրիշ տախտակի վրայ՝ ֆնացած մասը ոտների տակ առնելով. երբ այս կէսն էլ փաթաթում են, երկու փաթոյթները միմեանց վրայ են բերում և թոկով կապում:

Այսպիսի երկու կամ աւելի շալեր միմեանց հետ ամուր կապում են տախտակների դուրս եկած ծայրերի վրայ, և ապա ձգում ջրով լի կտթսայի մէջ և եռացնում $1\frac{1}{2}$ —1 ժամ: Յետոյ եռացրած ջրից հանում են և տանում կոճ տալու:

Կ Ո Ճ Տ Ա Լ.

Կոճը մի ընկուղենու կամ խնձորենու և կամ տանձենու բուն է $1\frac{1}{2}$ —2 մետր երկարութեամբ, և 40 սանտիմետր տրամագծով: Այս կոճի մէջտեղում փորուած է 40 սանտիմետր եկարութեան և 20—25 սանտիմետր լայնութեան մինչև միւս կողմը, միայն երկարութեան աջ ու ձախ կողմերը ոչ թէ ուղղակի են իջնում, այլ փոքր ինչ առ ի շեղ, այնպէս որ ներքին մասի բացուածքը առնուազը 15—20 սանտիմետր աւելի նեղ է: Այս երկարութեան երկու ծայրերում դնում են մի մի տախտակ, որ կշտանոց են կոչւում: Նստած շալը դնում են երկու կշտանոցների միջև, իւրաքանչիւր կշտանոցի և կոճի միջև դնում են փայտէ մեծ սեւեր, լիինչ, և ահագին փայտէ մուրճով (օթակով) տփում, մինչև որ սեւերը հաւասարւում են կոճին: 24 ժամ այս կոճի մէջ թողնելուց յետոյ, փինչերն հանում են, շալը վերցնում, տանում փուում, մի քիչ չորացնում, ապա ծալքը բաց անում, երկտակ, չորս տակ և ութ տակ անելուց յետոյ երկու ծայրերը միմեանց մօտ են բերում և մի անգամ ևս ծալում, տանում դնում մի քարի տակ, որ իւր «ծալն առնի»: Սրանից յետոյ արդէն շալը պատրաստ է և կարելի է գործածել կամ ծախել:

Ն Խ Շ Ո Ւ Ն Շ Ա Լ Գ Ո Ր Ծ Ե Լ.

Նշխուն շալ գործելիս, եթէ ուզում են երկու երեսի վրայ էլ նշխեր միատեսակ դուրս բերել՝ երբ մի ոտը սղմում են, առանձին առանձին մաքուքներով անց են կացնում գունաւոր թելերը այնպէս՝ որ միմեանց կից եղող գունաւոր թելերը նախ քան անցնելը միմեանց հետ փաթաթուին: Երբ բոլոր թելերն

ԴՐՖ ԽՈՒՆԵ

արդէն այս ձևով անցկացրած են լինում, դրֆէն խփում են և նոյն կերպ թելերը անցկացնում: Եթէ այսպէս գործելիս տեղ տեղ ուզում են ծաղիկներ շինել, ձեռով բարձրացնում են ասպի բարձր մնացած կրկնակ ճիւղերից դէպի դրֆէն եղած ճիւղ, միւսը իջեցնում, որով մէկմէկ շերտ թել բարձրանում է և սրանից որ թելերի վրայ որ ուզում են, անց են կացնում գունաւոր թելեր և ապա դարձեալ ձեռով ցածրացնում են բարձրացրած ճիւղ,

ոտը կոխում են որ այս կրկնակ ճիւղերը վայր իջնին և միւս կրկնակ ճիւղերը բարձրանան, որից յետոյ անմիջապէս դըֆէն խփում են, ու այսպէս շարունակում:

ԴԻԻԳԻԻՐ ՇԱՆ ԳՈՐԾԵԼ

Երկերես, դիւզիւր, շալ գործելիս ասպի չորս ճիւղի թելերը ոչ թէ սովորական ձևով երկերկու են ամրացնում ոտաց երկու տախտակներին, այլ ամեն միւն առաձին, չորս ոտաց տախտակների վրայ և գործելիս նախ խփում են առաջին ճիւղը կապուած տախտակին, յետոյ չորրորդը կապուած տախտակին, ապա երկրորդը և հուսկ յետոյ՝ երրորդը:

ՄԵԾ ՇԱՆԻ ԵՒ ՓՈՔՐԻ ԳՈՐԾԵԼՈՒ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեծ շալի հորը և դազգեահը միանգամայն նման են փոքր շալի հորին ու դազգեահին, միայն նրանից աւելի մեծ են և սրա դըֆէն ոչ թէ առաստաղից է կախուած, այլ դըֆի դազգեահից, որ երկու ցցերի վրայ ամրացած մի փայտ է:

ԱՊԱ ԳՈՐԾԵԼ

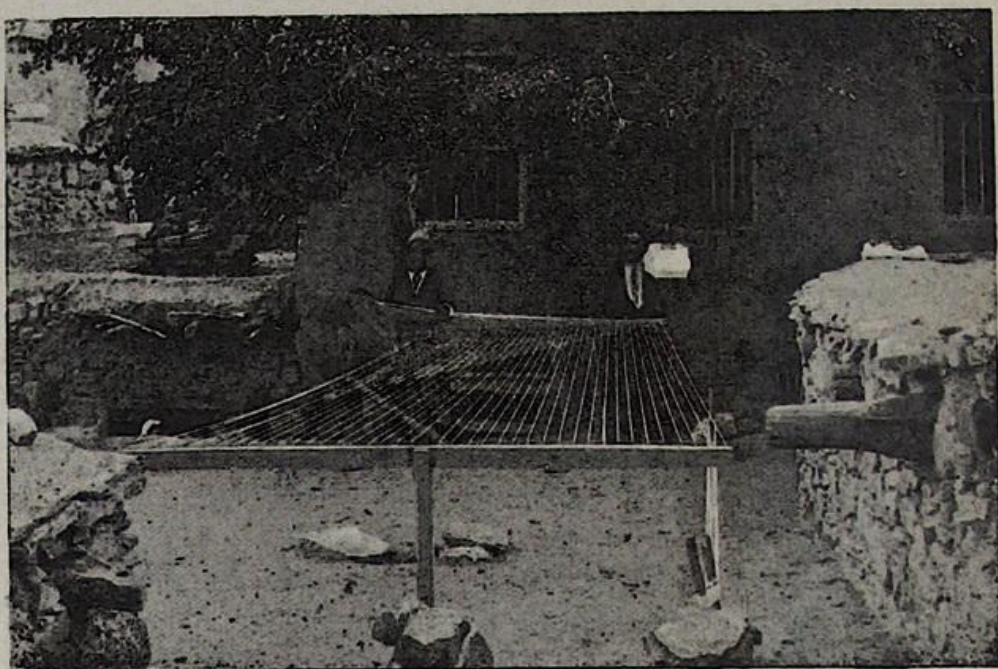
Ապա գործելու դազկեահը տարբերում է շալի դազկեահից նրանով, որ աւելի մեծ է լինում. 1 մետր 80 սանտիմետր լայնութեան, մաւարա չունի և դըֆէն փոխանակ թելերից կախուած լինելու, փայտէ ձողերի միջոցով հաստատուած է մի ամուր փայտի վրայ, որի ծայրերին կայ մի մի հաստ բեռ, որ յանկում է մի ուրիշ, պատին խփուած փայտի վրայ:

Ասպը բաղկացած է երկու կրկնակի ճիւղերից, և ոչ չորս: Գործելիս աջ ոտը խփում են, առէջքը բացում է, մաքիւքը անց են կացնում և յետոյ աջ ձեռով այս ձգուած թելը մէջտեղից «մատ կուտան», այսինքն թելը առաջ են քշում մինչև դըֆէն, ապա ձախ ոտն են խփում, դըֆէն առաջ քաշում և այսպէս շարունակ:

Ա Պ Ի Ա Ռ Է Չ Ք Պ Ա Տ Ր Ա Ս Տ Ե Լ.

Գործիքը.—Մի փայտէ մեծ ճախարակի առջև կանգնեցնում են երկու միմեանց կից ձողեր, որ յանկում են երկու ոտների վրայ: Այս երկու ձողերի միջև շարուած են 40 հատ փոքրիկ անուակներ, որոնք ամրացրած են երկաթէ բարակ թելերի վրայ, որոնց միայն մի ծայրը դուրս գալով ձողից կարթի ձև է ստանում,

անուակի շուրջը փորուած է: Այս անուակներէց իւրաքանչիւրի վրայով անցնում է մի ամուր լար, որ պատում է ճախարակի անիւը, այնպէս որ պտտացնելիս այս 40 անուակներն էլ միասին դառնում են, անուակները կոչւում են ըրըրա, սրանց ծայրի կարթը՝ ծներդ, ճախարակի անիւը՝ զունտ: Մի փայտէ կոճից բաղկացած ոտի վրայ ամրացրած է մի ուրիշ ձող, որի վրայ խփուած են 40 հատ կարթեր: Այս ձողը դնում են ճախարակի հանդէպ, գործուելիք ապաի երկարութեան հեռաւորութեամբ, մօտաւորապէս 6—12 մետր, ապա մի վարպետ, որ սովորաբար տղամարդ է լինում, վերցնում է արդէն առէջք հանած թելը, որ փաթաթուած է լինում նազիւքի վրայ, այս թելի մի ծայրը հանգուս-

Ապի առէջք

տում է ճախարակի 40 կարթերից վերջինի վրայ, ապա այն թելը տանում ձգում է դիմացի ձողի երկու կարթի մէջ ու բերում ճախարակի երկու կարթի մէջ ձգում, և նոյն գործողութիւնը շարունակում մինչև որ ճախարակի կարթերը լցուին, և այս ժամանակ թելը կտրում կապում է կարթից: Ապա ճախարակի կարթերից անցկացրած օղ թելերը կտրում է և մէկ մէկ կապում նոյն ծներտներից: Ապա սկսում է ճախարակը դարձնել, որով բոլոր թելերը մանւում են, որից յետոյ ճախարակի թելերը նորից մէկմէկ ծներտներից հանելով բոլի մէջ հաւաքում է և 20 հատը միասին մի հանգուստ ձգում ու ամրացնում ճախարակի

վերջին ծներտի վրայ. ապա դնում է միւս ձողի մօտ, աջ ձեռի բոյթ մատը անցկացնում այս թելերի մէջ և հանում կարթերից, իսկ ձախ ձեռը անցկացնում նոյն թելերի մէջ, ներքեից, խաչփակ, խաչաձև, այսինքն երբ մի թել ընկաւ ձեռի երեսին, երկրորդը պիտի ընկնի բռի մէջ, երրորդը երեսին, չորրորդը բռին ևն. այսպէս հաւաքելուց յետոյ բուլթ մատի վրայ ժողոված թելը անց են կացնում գետնին խփած մի, ձախ ձեռինը մի ուրիշ, ցցի վրայ: Ապա կրկին դալիս են ճախարակի մօտ, հանում վերջի կարթից թելերը և ձգում մի, դարձեալ գետնին խփած ցցի (ստէցի) վրայ: Այս մէկ անգամից ոլորած թելը կոչւում է երկու պուրակ, այսպէս ոլորած 16 պուրակը կոչւում է մի առէջք:

Երբ մի ամբողջ առէջք պատրաստուած է լինում, ճախարակի կողմի պուրակներն սկսում են հաւաքել ձեռքի վրայ խաչփակ անելով և թելով կապում են, յետոյ այս խաչփակի բացուածքը ձգելով մինչև թելերի կէսը՝ կրկին. կապում են մի թելով, ապա միւս գլխի երկու խաչփակն էլ կապում ու սրա խաչփակի բացուածքը մինչև առէջքի կէսը բերելով կրկին կապում են: Ապա օղակաձև փաթաթում են ու վերցնում, տանում ներկելու:

ԱՊԻ ԱՌԷԶՔ ՆԵՐԿԵԼ

Վերցնում են մի բուռ գխտոր, լաւ մանրում, 300 գրամ ջրի մէջ լուացնում, ապա առէջքը թաթախում սրա մէջ, ըստանում են դեղին գոյն: Յետոյ վերցնում են մի բուռ արճասպ, տրորում 300 գրամ ջրի մէջ և արդէն դեգնագոյն առէջքը թաթախում այս ջրի մէջ, որով ստանում է սև գոյն: Ապա սառը ջրով լուանում են և առանց չորացնելու տանում պատրաստ են, ապա գործում:

